

Ideea

Vlad Moldovan

Interpretări ale hermeneuticii schleiermacheriene

Statutul proiectului hermeneutic elaborat de F. Schleiermacher la începutul secolului al XIX-lea cunoaște, în domeniul în care este integrat, o constantă re poziționare și re profilare. Disputa în jurul rolului destinal pe care acest proiect îl deține indică faptul că avem de a face cu unul dintre punctele fierbinți ale istoriei hermeneuticii.

La o privire de ansamblu ni se deschide în fața ochilor o zonă fracturată de interpretări divergente ce compun poziții multiple de explici-tare care adesea nu au un referent imanent materialului textual pe care Schleiermacher l-a oferit prin notițele sale de curs și prin schematizările sale programatice.

După cum se știe, preocuparea hermeneutică avea un loc natural în interiorul tradiției umaniste. Este vorba de studiul textelor, de exegetica și interpretarea filologică sau teologică. Habitus-ul pe care evoluția acestei discipline tehnice și l-a creat până în momentul romantismului timpuriu german nu părea a fi unul ușor de înlocuit sau transformat. Arta interpretării textelor era programatic sudată de sfera lucrului pe text. Chiar și secularizanta hermeneutică iluministă ce își avea originile în *Tratatul teologico-politic* (1677) al lui Spinoza nu își nega relația apropiată cu textele. Spinoza propunea o transformare mai degrabă de opti-că critică prin care în special textele sacre deveneau simple texte de analizat după criteriile istorico-critice. Acestea erau epurate atât de supra-interpretările simbolico-alegorice (categoriile alegorezei fiind constituite de dogmatica teologică), cât și de referințele la condițiile contingente ale autorului textului interpretat. Criteriul viza posibilitatea unei sublimări critice a textelor la sfârșitul căreia să se poată ajunge la semnificația pur inteligibilă, rațională, a enunțurilor. Prin aceasta rațiunea își efectua procesul de emancipare de contingența și accidentalitatea istoriei particulare. Transformarea pe care hermeneutica o cunoaște în decursul ul-

timelor două secole frapează prin radicalitatea cezurii de acest habitus natural în care disciplina părea că se constituise relativ omogen. În acest sens și retroactiv (ca istorie a efectelor) poziția hermeneuticii schleiermacheriene devine un moment-cheie în realizarea unei astfel de rupturi. De cele mai multe ori însă, acest statut problematic în care hermeneutica teologului german se constată a fi profilată ține mai degrabă de proiecțiile interpretative pe care hermeneuții-filozofi post-schleiermacherieni le construiesc în strânsă legătură cu strategiile lor teoretice.

Tot despre strategii teoretice, într-un veritabil câmp de luptă, este vorba atunci când cercetătorul ajunge să reconstruiască trunchiurile centrale ale acestei dezvoltări biseculare pe care modernitatea o deschide vis-à-vis de disciplina în cauză. Mai exact, asistăm la o veritabilă emancipare filosofică a hermeneuticii și a temelor sale inerente. Istoria relativ tânără pe care bunăoară conceptul filosofic de *comprehensiune* o desfășoară vine să ne indice unul dintre aspectele centrale ale acestei metamorfoze: odată cu momentul romantic reprezentat de hermeneutica lui Schleiermacher, aceasta va fi înțeleasă ca o *teorie a comprehensiunii* ce se îndepărtează gradual de configurarea sa ca tehnică de lectură, interpretare și travaliu pe text. Am putea spune chiar că avem de a face cu o subversiune filosofică a fibrei filologice din care această artă fusese țesută de-a lungul tradiției sale milenare.

În ultimii două sute de ani, așa ne sugerează filozofii-hermeneuți actuali, emerge o tradiție filosofică a hermeneuticii. Problema rămâne deschisă și preferăm să o lăsăm deocamdată ca indecidabilă, urmând a se clarifica pe parcursul cercetării dacă hermeneutica va deveni la Schleiermacher pur filosofică și se va rupe de câmpul său filologic originar.

Ne propunem în continuare să realizăm o schiță a modurilor de apropiere a hermeneuticii schleiermacheriene de către câteva dintre figurile centrale ale acestui domeniu atât de disputat. Un lucru e cert: dacă dorim să atingem chiar parțial doar aspecte autentice ale hermeneuticii lui Schleiermacher, câmpul de lucru se cere a fi eliberat sau deconstruit de interpretările care violentează recepția adecvată a proiectului său¹.

Pe parcursul acestei prezentări vom putea observa mai bine modalitățile de violentare prin care gândirea hermeneuticii filosofice se instituie în raportarea sa la corpul ideatic propus de Schleiermacher.

1. Ne vom folosi în această primă parte deconstructivă de observațiile și interpretarea extrem de pertinentă pe care Christian Berner le propune în capitolul introductiv din *La philosophie de Schleiermacher* vezi p 9-43 în: C. Berner, *La philosophie de Schleiermacher*, CERF, Paris, 1995.

Conceptută fie ca premergătoare a unei fundamentări sau a unei autoedificări a condițiilor de posibilitate ale științelor spiritului (Dilthey)², fie ca simptom romantic al radicalizării moderne a problemei subiectului autofondant (Gadamer)³ fie ca tehnică de la care se poate dezvolta o hermeneutică materială aplicabilă la interpretări literare (P.Szondi)⁴, hermeneutica lui Schleiermacher joacă un rol decisiv în elaborările alternative ale pozițiilor de forță din hermeneutica secolului XX.

Însă adesea, poate și datorită lipsei unei ediții critice exhaustive⁵, sau mai degrabă dintr-o intenție de elaborare (și prin urmare de la început deformantă pentru hermeneutica lui Schleiermacher) proprie a unei perspective istoric-înglobante și cu finalitate în teoria interpretativă a autorilor, asistăm la o trunchiere sau, alteori, la o anamorfoză ce dăunează reliefului singular propriu acesteia: ceea ce se ratează prin recurentul gest de asimilare și retușare prescriptivă este o constelație de problematizări inerente în primul rând filosofiei și mai apoi hermeneuticii lui Schleiermacher.

Wilhelm Dilthey: Schleiermacher ca fondator al hermeneuticii moderne

Relația pe care o are W. Dilthey cu gândirea hermeneutică a lui Schleiermacher este de la început și mereu profundă. Tânărul Dilthey frecventează intens scrierile schleiermacheriene participând încă din 1859 la editarea corespondenței teologului. Continuând travaliul editării început de Ludwig Jonas, va reuși să publice în 1861 *Aus Schleiermachers Leben in Briefen*⁶. Concomitent cu munca de editare,

2. Vezi *Nașterea hermeneuticii*, pag. 291-307, în W. Dilthey, - *Ecrits d'esthétique*, trad. Daniele Cohn, Paris, CERF, 1995.

3. Vezi H.G. Gadamer, H.G. 2001, *Adevăr și metodă*, trad. Gabriel Cerceș, București, Teora, 2001.

4. Vezi P.Szondi, *Introduction to literary hermeneutics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

5. Ediția completă a scrierilor schleiermacheriene este încă în curs de editare în limba germană și se estimează o durată de aproximativ douăzeci de ani până la finalizarea ei. În acest sens vezi: F.Schleiermacher, - *Kritische Gesamtausgabe - Tb1(1984) - Tb10(2002)* hrsg Hans Joachim Birkner - Berlin, de Gruyter, și H.J. Birkner, *Schleiermacher Studien*, hrsg Herman Fischer, Berlin, de Gruyter, 1996, p.337-345.

6. Vezi J.Thielen, *Wilhelm Dilthey und die Entwicklung des geschichtlichen Denkens in Deutschland im ausgehenden 19. Jahrhundert*, Würzburg, Königsberg und Neumann, 1999 p.12-14.

Dilthey se află într-un schimb ideatic fertil cu tematizarea teologică, etică și hermeneutică a filosofului. Aceasta se va cristaliza în teza sa de doctorat elaborată în 1864 *De principiis ethices Schleiermachers*⁷ și mai târziu în turul de forță pe care îl reprezintă cele două volume din proiectul neîncheiat *Leben Schleiermachers*, în care filozoful reconstruiește sistemul teologic și dezvoltă problema nașterii hermeneuticii schleiermacheriene în contextul hermeneuticii protestante⁸.

Totuși textul care a făcut carieră în *Wirkungsgeschichte*-ul hermeneuticii lui Schleiermacher rămâne târziul expozeu apărut în 1900 - *Die Entstehung der Hermeneutik*⁹. În *Nașterea hermeneuticii*, după o primă formulare a conceptului de comprehensiune: „Numim comprehensiune procesul prin care noi cunoaștem o interioritate pornind de la semnele date în exterior de către simțuri,”¹⁰ Dilthey schițează un întreg traiect de evoluție a hermeneuticii pornind de la opera aristotelică, trecând prin filologia alexandrină, școala stoică, exegetica patristică, mai apoi urmărind cum are loc codificarea clasică filologică (*ars critica*) în Renaștere (e vorba de *Clavis*-ul lui Mathias Flacius Illiricus - 1520-1575) și depășirea „cerințelor formale” ale operei lui Flacius de către hermeneutica lui Sigmund J. Baumgarten și dezvoltarea ei la fondatorul Școlii de la Tübingen, teologul F. Christian Baur (1792-1860). Autorul înțelege această evoluție ca o eliberare progresivă de conținutul dogmatic al hermeneuticii biblice și ca fundamentare a școlii gramatical-istorice al cărei reprezentant este Ernesti prin opera la care Schleiermacher se va raporta constant în primele etape ale formulării proiectului său hermeneutic - *Institutio interpretis Novi Testamenti* (Leipzig, 1761).

Teza centrală susținută de Dilthey, urmând într-o anumită măsură și indicațiile pe care teologul le oferă în *Discursurile Academice*, vis-à-vis de hermeneutica schleiermacheriană este că, odată cu Schleiermacher, are loc transformarea hermeneuticilor speciale ce codifică regulile exegetice dependente de ansamblurile textuale autonome (*Hermeneutica Sacra*, *Hermeneutica Juris* etc.) într-o hermeneutică generală ce devine aplicabilă oricărui tip de text:

7. Vezi W.Dilthey, *Gesammelte Schriften*, 2ed, de Gruyter, Berlin-Göttingen, 1957 p. 339-357.

8. Ne referim aici la ultima parte: *Das hermeneutische System Schleiermachers in der Auseinandersetzung mit der älteren protestantischen Hermeneutik*, în GS, XIV, p. 597-787.

9. Vezi W. Dilthey, *Ecrits d'esthétique*, trad. Daniele Cohn, Paris, CERF, 1995 p. 287-307.

10. W. Dilthey, op.cit., p.292.

Până atunci hermeneutica fusese în cel mai bun caz un edificiu de reguli ale cărui părți, adică diversele reguli, au fost reunite pentru nevoile unei interpretări cu valoare universală (...) Acesta (Schleiermacher) a devenit conștient, pornind de la virtuozitatea filologică a mai multor secole, de regulile după care operează aceste diverse funcții. În spatele acestor reguli Schleiermacher revine la analiza comprehensiunii, adică la cunoașterea acestei acțiuni orientate către un scop și de acolo a derivat posibilitatea unei explicații cu o valoare universală a mijloacelor sale, a limitelor și regulilor sale.¹¹

Totuși, concomitent cu această atribuire provizorie a unei importante epocale hermeneuticii lui Schleiermacher, Dilthey întreprinde și o absorbție a imaginii proiectului schleiermacherian în propria sa poziție ce susține necesitatea conceperii interpretării ca *reconstrucție psihologică*. În aceasta este vizată „intuiția vie a procesului creator” sau „asocierea vie a gândurilor”.

P. Szondi echivalează interpretarea lui Schleiermacher de către Dilthey cu o identificare¹². Glisarea produsă între cele două proiecte, glisare întreprinsă oarecum inconștient de către Dilthey, nu va viza specificitatea *de facto* a hermeneuticii lui Schleiermacher ci, din contră, va duce la o supra-interpretare a acestuia în care imaginea hermeneuticii teologului german iese deformată și identificată cu tematizarea diltheyană.

Pornind de la Dilthey, hermeneutica lui Schleiermacher este concepută ca fiind *o metodă* ce intermediază între filozofie și științele istorice, metodă care va reconstrui „viața psihică” a individului și pe baza căreia științele spiritului (*Geisteswissenschaften*) se pot dezvolta. Dihotomia operată de Dilthey în *Construcția lumii istorice în științele spiritului*¹³ între științele naturii și științele spiritului își are originea în primul rând în diferența materială pe care cele două registre o oferă. Obiectele sunt date științelor naturii ca fapte exterioare conștiinței, explicabile după o legitate mecanico-cauzală, în timp ce pentru științele spiritului obiectele sunt produse ale interiorității, o realitate care are la bază coerența trăită a conștiinței. Această distincție este elaborată și aprofundată în registrul metodologic de conceptele de *explicație* și *comprehensiune*. Fundamentarea hermeneutică a științelor spiritului are loc pornind de la o dinamică proprie psihismului ce se propune

11. W. Dilthey, op. cit., p. 302

12. P. Szondi, op. cit., p. 11

13. W. Dilthey, *Construcția lumii istorice în științele spiritului*, trad. Virgil Drăghici, Cluj-Napoca, Dacia, 1999

contrapunctic idealului unei cauzalități stricte ce prevalează în științele naturii. Acest model explicativ, după cum vom vedea, nu poate fi aplicat gândirii schleiermacheriene, deoarece filozofia acestuia nu se mișcă în tabloul dual și separatist al științelor naturii și științelor spiritului. Din contră, dialectica schleiermacheriană (și implicit și hermeneutica sa) va fi concepută în orizontul unei sinteze originare pentru care cele două paliere ale științificității co-există și se află în reciprocitate. În locul unei cezuri de factură kantiană, Schleiermacher, împreună cu cei mai importanți reprezentanți ai idealismului și romantismului, caută să dezvolte filozofia pornind de la o unitate armonioasă în care tematizarea naturii și a spiritului se co-articulează. Astfel, ideea unei metode hermeneutice ce fundamentează travaliul științific al științelor spiritului deplasează fundamentarea hermeneuticii înspre un *pattern* mai mult diltheyian decât schleiermacherian.

Două dintre elementele centrale pentru proiectul diltheyan sunt elaborarea unei „critici a rațiunii istorice” pe filieră kantiană și, concomitent, degajarea unei filosofii a dinamicii vieții. Interpretarea textelor ca mărci ale unui Lebenswelt reprezintă o primă mutație filosofică a domeniului clasic al hermeneuticii, care anterior era unul critic-filologic-exegetic.

După cum se poate constata, hermeneutica lui Schleiermacher devine un indice legitimant pentru proiectul epistemologic diltheyan. Împotriva paradigmei epistemologice a comprehensiunii la Dilthey se va ridica, la începutul secolului al XX-lea, gândirea heideggeriană. Odată cu ea va avea loc o „radicalizare ontologică” a conceptului de comprehensiune, producându-se o reconvertire complet nouă a domeniului hermeneuticii la nivel filosofic. Chiar dacă nu există o referință interpretativă directă între Heidegger și Schleiermacher, este imperios să ne oprim și asupra reformulării heideggeriene a hermeneuticii pentru că doar în acest ansamblu istoriografic putem înțelege cum hermeneutica schleiermacheriană, identificată cu poziția diltheyană, va ajunge a fi criticată de către hermeneutica filosofică a lui H.G. Gadamer în partea istorică din *Adevăr și metodă*.

Heidegger sau ontologizarea hermeneuticii

După cum remarcam anterior, interpretarea istoriei hermeneuticii în care Dilthey integrează întreprinderea schleiermacheriană reprezintă o delocalizare pertinentă a activității comprehensive. Hermeneu-

tica în transformarea sa modernă a fost reformulată tocmai pentru a fi non-specifică, non-regională, de-localizată. În aceeași dinamică, dar concomitent critic față de proiecția fundamental epistemologică a lui Dilthey, se constituie gândirea onto-hermeneutică a lui Martin Heidegger¹⁴.

Încă din cursurile ținute de acesta între anii 1919-1923, conceptul central pe care filosoful îl elaborează este cel al unei hermeneutici a vieții *factice*. *Hermeneuticul* este, treptat, constituit ca structură ontologică fundamentală a Dasein-ului. Așa cum observă Jean Grondin¹⁵, funcția hermeneuticii devine una existențial comprehensivă. Explicarea ca *Auslegung* existențial nu are aceeași semnificație cu explicarea ca *Erklären* diltheyană, ci este tocmai opusă acesteia. Ea își propune o explicare a Dasein-ului pornind de la sine, prin decelarea structurilor de ființă¹⁶.

Dacă la Dilthey hermeneutica era tematizată ca metodă ce ține de fundamentarea *Geisteswissenschaften*, la Heidegger ea devine o dimensiune constitutiv existențială a Dasein-ului: „Hermeneutica are ca scop să facă accesibil Dasein-ului însuși - Dasein-ul de fiecare dată propriu în caracterul său de ființă (...) Cu hermeneutica se elaborează pentru Dasein posibilitatea de a deveni și de a fi comprehensiv pentru sine.”¹⁷

Această mișcare de ontologizare a hermeneuticii va traversa, pornind de la Heidegger, întregul periplu de elaborări post-heideggeriene în descendența căruia îi putem numi pe Gadamer, Ricoeur și Vatimo ca reprezentanți preeminenți. Recepția hermeneuticii schleiermacheriene în acest trend filosofico-hermeneutic va reprezenta, la fel ca la Dilthey, mai degrabă o reluare strategică prin care se ratează o întâlnire dialogală autentică cu sistemul etic-hermeneutic, dialectic, complex, pe care teologul îl dezvoltă între 1805-1834.

14. Ch. Berner, op. cit., p. 13

15. J. Grondin, *L'universalité de l'hermeneutique*, PUF, Paris, 1993, p. 137-142

16. M. Heidegger, *Ființă și timp*, trad. G. Liiceanu și C. Cioabă, București, Humanitas, 2003

17. M. Heidegger, *Gesamtausgabe*, Klosterman, Frankfurt am Main, 1988 - apud. *Comprendre et interpreter. La paradigme hermeneutique de la raison*, Jean Greisch (ed.), Paris, Beauchesne, 1993, p. 169

Gadamer sau falsa romantizare a hermeneuticii lui Schleiermacher

Îi datorăm lui Heidegger ideea că hermeneutica rămâne nu doar metoda înglobantă a științelor umane, ceea ce ea a fost încă de la Schleiermacher, Boeckh și Dilthey, ci și că ea impregnează profund posibilitățile filosofiei însăși, permițându-ne să depășim pericolul relativismului istoric înaintând înspre o radicalizare a problemei.¹⁸

În fragmentul de mai sus putem identifica câteva dintre implicațiile majore pe care hermeneutica universală gadameriană le utilizează vis-a-vis de constelația Heidegger-Dilthey-Schleiermacher. Prin hermeneutica facticității Dasein-ului proiectul filosofic hermeneutic aprofundează în viziunea lui Gadamer caracterul hermeneutic infuzându-l într-un orizont ce ține de fundamentele filosoficului ca atare. Ipostazierea hermeneuticii ca metodă ce circumscrie construcția științelor umane (prin aceasta Gadamer îl vizează în mod sigur pe Dilthey, dar, concomitent, include și proiectul schleiermacherian) ține de un simptom al pozitivismului istoricist față de care turnanta filosofică heideggeriano-gadameriană se demarcă de constructiv.

Hermeneutica nu se mai definește în termenii unei metode universale a științelor umaniste, ci lucrează pentru „elaborarea unei conștiințe critice a finitudinii Dasein-ului” (Grondin). În fapt, atât Dilthey cât și Schleiermacher sunt integrați relativismului istoric ce se dezvoltă în secolul al XIX-lea.

În contextul relativismului istoric, Gadamer identifică în textura hermeneuticii schleiermacheriene ceea ce el numește o „metafizică estetică a individualității”¹⁹. În reconstrucția sa istorică din *Adevăr și metodă*²⁰ proiectul hermeneutic schleiermacherian este preluat prin optica uneia dintre laturile ce îl constituie și anume „latura psihologică” în care divinația (Divination) pe care interpretul unui text o înfăptuiește față de autorul textului este înțeleasă ca „congenialitate” empatică față de subiectivitatea autorului. Poziționarea originalității hermeneuticii schleiermacheriene strict în interpretarea psihologică este atribuită de Gadamer astfel:

Deci pe lângă interpretarea gramaticală el pune interpretarea psihologică (tehnică). Aceasta este contribuția sa cea mai caracteristică.²¹

18. H.G. Gadamer *G.W.*, IV, pag. 434, apud J. Grondin, *L'universalité de l'hermeneutique*, PUF, Paris, 1993, p.157

19. G.Gadamer, *Truth and Method*, trad J.Weinsheimer și D.G.Marshall, Continuum, London, 2006, p.189

20. H.G. Gadamer, op.cit., p.183-194

21. H.G. Gadamer, op.cit., p.186.

Centrarea interpretării gadameriene strict pe latura psihologică duce implicit și la eclipsarea noii paradigme lingvistice ce transpune în interpretarea gramaticală. Cele două abordări nu pot fi separate așa cum ar dori Gadamer – și în interiorul comprehensiunii gramaticale se vor putea constata o serie de intuiții extrem de moderne privind dinamica și statutul limbii. Însă Gadamer preferă să eludeze acest aspect și din motive strategice – una dintre noutățile pe care hermeneutica gadameriană dorea să le formuleze ținea tocmai de integrarea problematicii limbii în meditația hermeneutică. Gadamer preferă să nu facă trimitere la Schleiermacher în acest punct deoarece astfel aspectul de noutate pe care el îl introduce în tratarea hermeneuticii ar păli.

În ceea ce privește celălalt aspect, cel psihologic – ceea ce Schleiermacher denumește încă din 1805 drept înțelegere a discursului, luată ca instanță „din punctul median al autorului”²² (*Verstehen aus dem Mittelpunkt eines Künstlers*) – el se traduce în viziunea gadameriană ca *Empfindung*, adică recunoaștere empatică a lectorului în aparițiile psihologice ce s-au asociat într-un subiect într-un anumit moment istoric îndepărtat sau apropiat.

Ca să fim mai exacti, interpretarea strategică pe care Gadamer o propune față de historicismul diltheyan și, concomitent, schleiermacherian are loc în capitolul din *Adevăr și metodă* ce definește conceptul de *Wirkungsgeschichte*. Evaluarea filosofului de la Heidelberg în ceea ce îl privește pe Schleiermacher nu dezvoltă o legătură între hermeneutica sa și dialectica și etica cu care se articulează – raportându-l pe acesta în special la cursurile sale de estetică pe care le cataloghează drept reprezentative pentru paradigma hermeneuticii romantice (Berner)²³. Pentru paradigma romantică în viziunea gadameriană comprehensiunea ar fi depășirea diferenței dintre autor și interpret prin „sentiment” – adică printr-o identificare „imediat simpatetică și congenială”, iar acest aspect „este ceea ce este cel mai propriu hermeneuticii lui Schleiermacher”. Fundamentarea interpretării gadameriene pe primatul unei „estetici a geniului”²⁴ conduce abordarea la o perspectivă în care presupusul „romantism” schleiermacherian se ridică pe bazele unei teorii a inconstientului și a producției geniale a operelor de artă. Însă o astfel de poziționare forțată a travaliului hermeneutic nu dă

22. Vezi H. Birus, *Schleiermachers Begriff der „technische Interpretation”*, p. 593, în *Internationales Schleiermacher Kongress*, hrsg. H. Fischer, Tb 1, de Gruyter, Berlin, 1985

23. Ch. Berner, *op. cit.*, p.17

24. H.G. Gadamer, *op. cit.*, p.191.

seama de portanță pe care Schleiermacher însuși i-o atribuie. Ea ar putea să fie atribuită mai degrabă tematizărilor de factură schellingiană. Hermeneutica lui Schleiermacher se va constitui pe baza unei filozofii a comunicării și individuării discursive, filozofie ce va sta întotdeauna în strânsă legătură cu dezvoltările epistemologice ale dialecticii. Observăm deci că această abordare ce intenționează să îl prezinte pe Schleiermacher mai romantic, în sens caricatural, decât este, ține de același proces de deformare pe care Gadamer îl operează în ceea ce privește autorul nostru.

Tipul de articulare întreprins de Gadamer față de Schleiermacher în *Adevăr și metodă* este evidențiat pertinent de Ch. Berner, acesta urmărind deformările suferite de hermeneutica schleiermacheriană în *opus*-ul gadamerian: psihologizarea comprehensiunii, identificarea ei cu o *vulgata* romantică subiectivantă prin conceptul de *sentiment și empatie*²⁵, reformulare a proiectului hermeneutic propriu ca hermeneutică în opoziție cu cea generală, „romantică”, a lui Schleiermacher, prin elaborarea unei constelații conceptuale a pre-comprehensiunii a tradiției și a limbii luate ca orizont pre-comprehensiv.

Nu dorim să intrăm în detalierea acestei relații Gadamer-Schleiermacher, relație ce se întinde în decursul a câtorva decenii în care hermeneutica filosofică gadameriană se reformulează constant, relațional cu cea schleiermacheriană²⁶.

Încheiem această scurtă schiță interpretativă a lui Gadamer cu un fragment din Ch. Berner, care, credem, face parțial dreptate în ceea ce privește percepția gadameriană a corpus-ului schleiermacherian: „Gadamer nu cunoaște ancorajul sistematic al hermeneuticii în relația sa cu

25. Simplificarea valorii interpretării pe care Gadamer o realizează ar putea fi ușor criticată de Schleiermacher însuși. În toate proiectele sale hermeneutice Schleiermacher insistă mereu pe conceperea comprehensiunii în relația dual-balansată între elementul etic psihologic și cel gramatical. În Discursul academic ținut în 1832, bunăoară, teologul critică în mod repetat interpretul ce se centrează doar pe un singur aspect. Cel ce accentuează strict latura psihologică e numit de Schleiermacher ca fiind un *Nebulist*. Prin urmare nu poate fi vorba, așa cum susține Gadamer de un exces de psihologizare inerent hermeneuticii lui Schleiermacher.

26. De pildă, în 1968, în *Das Problem der Sprache bei Schleiermacher*, în *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1987, p.445-458, Gadamer revine în formularea poziției sale față de Schleiermacher recunoscând stilizarea interpretativă pe care o întreprinsese strategic în *Adevăr și metodă* și recunoscând pertinenta în ceea ce privește tematizarea limbii prin interpretarea gramaticală.

dialectica și etica, raportându-o exclusiv la estetică. În *etică* și în *Dialectică* e vorba de a întreprinde o progresie a cunoașterii (dialectică) sau în general a spiritului (etică).²⁷

▮ Vattimo – interpret al hermeneuticii schleiermacheriene

Meritul central pe care studiul de doctorat al G. Vattimo, *Schleiermacher filosofo de' ll interpretatione*²⁸, îl aduce recepției schleiermacheriene este faptul că acesta reînscris hermeneutica filosofului berlinez în cadrul teoretic al eticii sale, așa cum transpare ea în *Brouillon*-ul redactat în 1805. Interesul cu care Vattimo se apropie de Schleiermacher ține de o problemă vie ce circumscrie modernitatea hermeneutico-filosofică: a produce o genealogie a conștiinței interpretative filosofice ce dă seama de mișcarea de ontologizare a hermeneuticii.

Momentul Schleiermacher pentru Vattimo reprezintă tocmai decelarea unui *Wendepunkt* de explozie a conștiinței interpretative.

Prima parte a studiului se ocupă de corelarea gândirii hermeneutice cu conceptul de individualitate (așa cum transpare acesta în perioada romantică a *Discursului despre religie* și a *Monologurilor*) și de conceptul de limbaj²⁹ (așa cum este formulat în *Brouillon*). Vattimo vizează pe de o parte o individuare a premizelor generale ale teoriei schleiermacheriene a interpretării ca centru al eticii și, pe de altă parte, o reconstrucție a sistemului hermeneutic printr-o analiză punctuală de text.

Considerăm, urmându-l pe Vattimo, că conceptul de individualitate și conceptul limbii sunt pietrele de fundație ale gândirii hermeneutice schleiermacheriene. La rândul nostru, ne vom ocupa în mod detaliat cu individualitatea care se traduce printr-o dinamică de individuare omniprezentă în toate palierele gândirii schleiermacheriene, cât și de lingvisticitatea gândirii, așa cum se cristalizează ea în etica, dialectica și hermeneutica sa.

Punctul de despărțire de interpretarea lui Vattimo se află în rolul pe care hermeneutica îl joacă în sistemul sau arhitectonica filosofului.

27. Ch. Berner, op. cit, p.19

28. G. Vattimo, *Schleiermacher filosofo de' ll interpretatione*, Milano, Mursia, 1969 (reed. 1986)

29. Vezi și *Urmări ale hermeneuticii*, în G.Vattimo, *Dincolo de subiect*, Constanța, Pontica, 1994, p. 102-103

Considerăm că există în demonstrația filosofului italian o serie de premise teoretice ce vizează ontologizarea hermeneuticii prin care foarte ușor se poate rata evaluarea reală a rolului hermeneuticii în filosofia lui Schleiermacher.

Hermeneutica nu dă seama de „gnoseologia individualului” și nici nu este punctul genetic al gândirii filosofului. După cum vom vedea, ea e constituită de acesta ca artă a comprehensiunii discursurilor ce dezvoltă la nivelul etic care este concomitent cu nivelul lingvistic ca atare dinamica de reciprocitate a procesului de individualizare ca eticizare. Datorită hermeneuticii putem decela această dinamică în punctul esențial al eticului (producția și comprehensiunea discursivă), însă hermeneutica rămâne concomitent o tehnică (Kunstlehre)³⁰ a interpretării textuale ce interacționează permanent cu construcția dialectică (deci dialogică) a cunoașterii și cu înaintarea etică a rațiunii în istorie.

Analiza arhitectonicii organice a sistemului schleiermacherian și profilarea ideatică inerentă fiecărui domeniu ne indică faptul că dinamica de individualizare a spiritului și naturii se produce fractalic la fiecare nivel: ontologic, etic sau gnoseologic. Prin urmare, hermeneutica nu ocupă centrul gândirii schleiermacheriene, dar nu e mai puțin adevărat că ea cristalizează această dinamică sistemică în tehnicile interpretative prin care formulează comprehensiunea.

Analiza problemelor cunoașterii lingvistice, așa cum se configurează ele în dialectica schleiermacheriană (aspecte pe care Vattimo le omite în cercetarea sa), indică simultan limitele autonomiei hermeneuticii cât și pertința reciprocității între hermeneutică și dialectică.

Putem observa împreună cu Ch. Berner³¹ faptul că există o insistență acută în gândirea de maturitate a lui Schleiermacher asupra sistematicității (fundamental deschise) a corpus-ului său teoretic. Din acest punct de vedere hermeneutica nu poate fi erijată ca fiind întreaga filozofie a lui Schleiermacher. Insistența de finirii specificităților fiecărui nivel epistemologic împiedică erijarea hermeneuticii ca centru arhitectonic al gândirii sale. Acest tip de centralizare a hermeneuticii sugerat în opera lui Vattimo se poate înfăptui doar în momentul în care în interiorul actului interpretativ e posibil un scurt-circuit al comprehensiunii alterității ca identificare intimă în dinamica infinitului. Și acest lucru este proiectat de Vattimo, cu nuanțe vădit gadameriene, prin culminarea metodei hermeneutice în certitudinea divinatorie.

30. Ch. Berner, op. cit., p.27.

31. C. Berner, op. cit., p.28.

Vattimo accentuează centralitatea divinației la fel ca și Gadamer, însă totodată el e critic față de psihologizarea întreprinsă de ultimul. Filozoful italian extrage importanța metodei divinatorii făcând recurs la experiența religioasă, așa cum este formulată ea în *Discurs despre religie*.

Acest tip de identificare cvasi-mistic ce relevă relația transcendentă dintre Univers-Infinit și Lumea „fenomenală” a finitudinii devine pentru interpretarea filozofului italian un aspect caracteristic și decisiv. Însă o astfel de accentuare care cade pe divinație omite recunoașterea importanței complementare și echiprimordiale a celei de-a doua metode hermeneutice prescrise de Schleiermacher: *comparația*. Ba mai mult – nu se mai poate evidenția permanenta reciprocitate în care cele două metode se află în actul efectiv al comprehensiunii individuate. Acest lucru duce până la urmă la o evidentă deformare a formulării și tematizării constituției esențiale a comprehensiunii așa cum transpare ea în textele de hermeneutică ale autorului. Comprehensiunea nu e o identificare strict divinatorie – ci ea este o reconstrucție progresivă, parțială și finalmente infinită a constituirii textului vis a vis de instanțele sale productive – orizontul lingvistic în care se mișcă autorul și sfera gândirii discursive în care se dezvoltă individualitatea. Alternarea divinației cu operația comparației (comparație care are rol productiv și constructiv dar și euristic de largire a contextualității materiale și formale în care este compus și prezentat discursul) – această alternare oscilantă și dinamică dă seama de esența artei comprehensiunii schleiermacheriene.

Vom reveni detaliat la aceste elemente în momentul în care ne vom ocupa cu definirea și structurarea hermeneuticii.

Nu putem încheia tratarea succintă a interpretării pe care o propune Vattimo la Schleiermacher fără să recunoaștem totuși faptul că ea reprezintă o ruptură importantă de interpretările deformante pe care tradiția hermeneutică anterioară le practicau în ceea ce îl privește pe Schleiermacher. Asta dovedește o atenție și o deschidere cu totul nouă față de zonele încă virgine ale romantismului profund și ale gândirii originale pe care Schleiermacher o dezvoltă.

Reacția filologiei: Peter Szondi și concepția unei hermeneutici materiale

Periplul istoric desfășurat până acum a schițat istoria recepției hermeneuticii schleiermacheriene în orizontul a ceea ce am numit

„ontologizarea hermeneuticii”. Așa cum am putut observa, există o mutație de habitus aplicată hermeneuticii odată cu tematizările filozofice la care Dilthey –Heidegger – Gadamer s-au angajat. Ontologizarea hermeneuticii efectuează în fapt și o limitare sau mai degrabă o eclipsare a „tehnologiilor” filologice și exegetice pe care hermeneutica și le-a elaborat în decursul constituirii sale istorice.

După cum vom putea constata în analiza hermeneuticii schleiermacheriene, aceste tehnologii de interpretare sunt sublimate de către teoretizarea generală pe care filozoful o produce vis a vis de hermeneutică. Prin urmare avem de-a face mai degrabă cu o transformare singulară și semnificativă a metodelor interpretative pornind de la realizările filozofice de fundal, de la intuițiile semnificative privind structura și dinamica subiectului, procesualitatea eticizării, lingvisticitatea gândirii etc. Pe de altă parte originalitatea proiectului schleiermacherian constă tocmai în salvarea acestor tehnologii în imanența actului comprehensiv. Nu avem de-a face până la urmă cu o expunere conformistă a strategiilor interpretative dar nici cu o epurare a hermeneuticii de „lecturile” filologice – ci cu o reflexie vie și metamorfică privind statutul fundamental pe care comprehensiunea îl joacă în cunoașterea efectivă. Această reflexie de ordin etico-dialectic-hermeneutic se asociază cu un travaliu de finețe prin care ustensilele filologiei sunt reorganizate și transformate pentru a răspunde noului statut filozofic al comprehensiunii.

Schleiermacher caută în elaborarea proiectului hermeneutic să răspundă concomitent la două imperative ce i se impuneau reflecției: pe de-o parte, hermeneutica trebuia să rămână un *organon* indispensabil prin care se circumscriu tipologiile practicilor concrete de interpretare – fie ele juridice, filologice, dogmatice; iar pe de altă parte, ea intenționa să dea seama concomitent de eticizarea ce are loc tocmai prin travaliul comprehensiv. În această ordine de idei, lucrarea lui P. Szondi *Introducere în hermeneutica literară* reprezintă punctul de reacție a hermeneuticii literare ce urmărește tocmai posibilitatea unei „materialități” metodologice ce dă seama de autonomia și conținutul individualizat al textelor. Ceea ce ar prima aici – și ceea ce primează finalmente și în proiectul hermeneutic schleiermacherian – este o cunoaștere care permite interpretarea textelor pentru a ajunge la sensul lor individual și relevant comunicațional așa cum acesta transpare în imanența sa istorică, dinamică și discursivă.

Hermeneutica filozofică gadameriană a ajuns să instituționalizeze, într-un anumit mod, în interiorul percepției asupra hermeneuticii,

ideea imposibilității ieșirii din propria tradiție de lectură, pentru Gadamer impunându-se postulatul unei tradiții caracterizate prin permanența unui adevăr constrângător față de actul interpretativ. De fapt, ceea ce este eludat la Gadamer este posibilitatea unei distanțe critice pe care hermeneutul o poate *construi* prin actul interpretativ. Însă conștientizarea istoricității comprehensiunii nu exclude – așa cum vom vedea la Schleiermacher – posibilitatea unei distanțe fertile și creativ interpretative a interpretului față de discursul cu care se confruntă. Aspectul productiv-constructivist al artei interpretării face posibilă o distanțare ficțională pe care interpretul o poate elabora din motive critic-cognitive. O dezvoltare actuală și afină celei schleiermacheriene o reprezintă proiectul inițiat de P. Szondi. Marșând pe ignoranța metodică (ceea ce la Schleiermacher reprezintă un scepticism acut față de donarea imediată a sensului și care va duce la transformarea sa în principiu metodologic al neînțelegerii), hermeneutul – așa cum arată și Jean Bollack,³² traducătorul lui P. Szondi în franceză și filolog important – dă seama (împotriva tradiției ontologizante a hermeneuticii) că nu există un sens universal, adevăr original înscris în limbă – asta deoarece sensul se constituie într-o situație istorică individuată și de dialog permanent. Ceea ce vizează un astfel de demers este a reconstrui și reda textelor propria lor complexitate, prin aceasta operându-se o desacralizare a scrierilor și o negare a ideii (de proveniență heideggeriano-gadameriană) că ele sunt purtătoare de adevăr „ființial” (vezi interpretarea heideggeriană a presocraticilor sau a lui Hölderlin, ce stă tocmai sub semnul unei sacralizări și atribuirii unor texte paradigmatică a unui statut de participare la sensul de „autodonare” a Ființei). Mult mai mundan dar pertinent, Szondi insistă pe ideea că textele sunt *construite* intelectuale și lingvistice ce conțin o autonomie efectivă. Practica de lectură a acestuia pune accentul pe 1) *coerența internă* a discursurilor, 2) pe *compoziția* operei și 3) pe inserarea textului în *contextul* său cultural și intelectual original – context ce este vizat printr-un act de reconstrucție parțială. Tipul de reconstrucție a acestei hermeneutici critice este probabil cel mai apropiat de semnificația pe care Schleiermacher caută să o dea comprehensiunii. Poate tocmai de aceea în *Introducerea* sa Szondi îl poziționează pe Schleiermacher nu ca punct de origine a unei tradiții (așa cum am observat că o fac Dilthey și Vattimo) ci ca moment singular de sinteză hermeneutică.³³ Gestul interpretativ al acestu-

32. J. Bollack, *Sens contra sens. Cum citim?*, Iași, Polirom, 2001, p. 10

33. P. Szondi, op. cit., p.109

ia are o fizionomie deconstructiv-arheologică: cercetarea sa dorește să submineze tradiția filozofică în care Schleiermacher a fost poziționat ca punct de origine – și caută să o facă prin examinarea „preistoriei” sale iluministe și prin determinarea unor zone din istoria hermeneuticii care au rămas de cele mai multe ori ignorate.

Reconstrucția hermeneuticilor iluministe și idealiste ale lui Chaldenius (*Einleitung zur richtigen Auslegung vernünftigen Reden und Schriften* – 1742), Meier (*Versuch einer allgemeinen Auslegungskunst* – 1757) și Ast (*Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik* – 1808) vine să deconstruiască tematizările finaliste în istoria hermeneuticii. Generalizarea hermeneuticii nu are loc în mod exclusiv la Schleiermacher, deoarece, așa cum ne indică Szondi, teologul nu reprezintă nici începutul hermeneuticii ca atare și nici climaxul istoriei sale. Desigur, la el se configurează cel mai acut poate imperativul practic al unui organon interpretativ și imperativul etic ce ține de fundamentele gândirii sale singulare:

Szondi propune o lectură exactă ce caută să reliefeze modernitatea lui Schleiermacher în perspectiva teoriei literare. Analizând în primul rând hermeneutica sa, el arată că dacă putem vedea în Schleiermacher, în metoda sa de analiză, un structuralism *avant la let-tre*, premisele filozofice ale concepției sale rămân cele ale idealismului german. Fiind interesat de teoriile literare, ancorarea filozofică a lui Schleiermacher rămâne în schimb mai puțin aprofundată.³⁴

Deschiderea perspectivei: recuperarea filozofic-istorică a lui Schleiermacher

Travaliul reconstructiv pe care o gândire atât de complexă și plural dezvoltată cum este cea a lui Friedrich Schleiermacher îl cere, este semnificativ. În decursul acestui capitol ne-am oprit la figurile centrale ale „tradiției” hermeneutice post-schleiermacheriene și am căutat să extragem stilurile strategice și eclipsările conceptuale prin care gânditori de talia lui Dilthey sau Gadamer se ipostaziază vis a vis de hermeneutica lui Schleiermacher. Prin aceasta nu am dorit o contestare a performanțelor teoretice și a relevanțelor conceptuale pe care aceștia le-au adus istoriei hermeneuticii. Intenția noastră a fost doar sublinierea unei

34. C. Berner, op.cit., p. 31

nedreptăți interpretative care, în mod frapant a fost menținută tocmai de aceste personalități de prim rang din varii motive.

Paralel cu acestea, începând cu anii '60 și mai apoi în anii '70-'80 constatăm progrese evidente în studiul recuperării filozofice și istoriografice a teologului berlinez. În această perioadă se constituie echipa de editare a operelor complete ale filozofului. Cercetători de primă mână cum ar fi: H. Birus³⁵, H.J. Birkner³⁶, W. Virmond³⁷, G. Meckenstock³⁸, H. Patsch³⁹, R.Rieger⁴⁰ sau angajat la procesul migălos de transcriere, editare și publicare a manuscriselor existente în *Archiva Schleiermacher* din Berlin. Acest travaliu indispensabil a dus la o reevaluare impresionantă a rolului filozofic pe care autorul nostru îl reprezintă pentru epoca sa.

Cercetarea se află în fața unei noi perspective în care Schleiermacher nu este tratat doar ca teolog central al neoprotestantismului sau ca reprezentant secund al *Frühromantismus*. Treptat el și-a câștigat un rol central ca filozof autentic al perioadei postkantiene. Datorită celor mai sus menționați dar și altora a fost posibilă în anii '80 o veritabilă *Schleiermacher Renaissance* prin care – atât în Germania dar și în Franța și Anglia – s-a conștientizat portanța extrem de actuală a gândirii schleiermacheriene. Lucrări de magnitudinea celor ale lui K. Nowak⁴¹ sau M. Frank⁴² sau F. Beiser⁴³ ar fi fost imposibile fără eforturile editoriale întreprinse. În stadiul actual – studii de primă mână cum sunt cele ale lui Sarah Schmidt⁴⁴ sau ale

35. H. Birus, *Hermeneutische Positionen*, Kleine Vandenhoeck-Reihe, Göttingen, 1982

36. H.J. Birkner, *Schleiermacher Studien*, de Gruyter, Berlin, 1996

37. W. Virmond, *Neue Textgrundlagen zu Schleiermachers früher Hermeneutik*, în *Internationaler Schleiermacher Kongress Berlin 1984*, Tb1, de Gruyter, Berlin, 1985, p.575-591, vezi și ediția KGA al cărei co-editor este.

38. G. Meckenstock, *Deterministische Ethik und Kritische Theologie (die Auseinandersetzung des frühen Schleiermacher mit Kant und Spinoza 1789-1794)*, de Gruyter, Berlin, 1988

39. H. Patsch, *Alle Menschen sind Künstler (F. Schleiermachers poetische Versuche)*, de Gruyter, Berlin, 1986

40. R. Rieger, *Interpretation und Wissen (Zur philosophischen Begründung der Hermeneutik bei Friedrich Schleiermacher und ihrem geschichtlichen Hintergrund)*, de Gruyter, Berlin, 1988

41. K. Nowak, *Schleiermacher: Leben, Werk und Wirkung*, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 2002

42. M. Frank, *Das Individuelle Allgemeine (Textstrukturierung und -interpretation nach Schleiermacher)*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1977

43. F. Beiser, *The romantic imperative: the concept of early German romanticism*, Harvard Univ. Pres, London, 2006

44. S. Schmidt, *Die Konstruktion des Endlichen (Schleiermachers Philosophie des Wechselwirkung)*, de Gruyter, Berlin, 2005

lui C. Berner⁴⁵ sau D. Thuard⁴⁶ se conjugă într-o reconstrucție teoretică mult mai atentă la singularitatea conceptuală, istoria și pregnanța filozofică a lui Schleiermacher. Principiul de lucru al acestora, principiu la care subscriem în totalitate, este de a redezvolta modal *concepte*, *contextualizări* și *continuități* conceptuale. Considerăm că doar astfel ne putem apropia de semnificațiile de profunzime ale gândirii filozofului berlinez.

În ceea ce ne privește, vom încerca să urmărim punctual câteva dintre structurile dinamice pe care gândirea hermeneutică schleiermacheriană le dezvoltă de-a lungul devenirii sale istorico-biografice. Studiul nu își propune tratarea exhaustivă a problemei hermeneuticii ci doar formularea unui traiect interpretativ ce conjugă prima perioadă a studiilor individuale și a scrierilor „rapsodice” ale filozofului cu perioada de formulare sistemică a viziunii sale.

După cum vom vedea, Schleiermacher elaborează progresiv și oarecum transversal o concepție dinamică și organică privind individualitatea, iar mai apoi transformă perspectivele rațional-iluministe asupra limbii formulând o nouă paradigmă lingvistică în care limba relevă individualitatea infinită și necesară a subiectului. În acest orizont ideatic, dezvoltat de etica și dialectica sa, își câștigă hermeneutica adevărata sa portanță.

(Fragment dintr-o carte în pregătire)

45. Ch. Berner, *La philosophie de Schleiermacher*, CERF, Paris, 1995

46. D. Thuard, *Schleiermacher (Communauté, Individualité, Communication)*, VRIN, Paris, 2007